

Капсаламова Э.Д.

окутуучу

И. Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

kelyam@mail.ru

Көкүмбаева М.К.

окутуучу

И. Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

СТУДЕНТТЕРДИН ТАЙПАЛАРЫНДА АДСТИГИНЕ КАРАЙ ИНСАН АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕРИ

Аннотация: Бул макала студенттердин тайпаларында адистигине жарай инсан аралык мамилелерди даана так аныктайт. Студенттердин арасында инсан аралык мамилелердин адистигине жараша өзгөчөлүктөрүн аныктап чыгат. Бул макала студенттик курактагы инсандардын аралык мамилелеринин ар кандай аспектилерине арналган. Гуманитардык жана техникалык адистиктердин студенттеринин ортосундагы инсандар аралык өз ара аракеттенүүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөөнүн натыйжалары берилген. ЖОЖдо окуу процессинде инсандар аралык мамилелердин динамикасы каралат. Жатаканада жашаган студенттердин өз ара мамилелеринин өзгөчөлүктөрү аныкталды. Студенттердин катарына максаттуу, системалуу түрдө билимди жана кесиптик көндүмдөрдү өздөштүргөн, оор окуу иштери менен алектенген адамдар кирет. Социалдык топ катары ал кесипкөйлүк багыты, келечектеги кесибине карата туруктуу мамиленин калыптанышы менен мүнөздөлөт, бул кесипти тандоонун тууралыгынын, студенттин тандаган кесип боюнча идеясынын адекваттуулугунун жана толуктугунун натыйжасы болуп саналат.

Негизги сөздөр: инсан аралык мамиле, социалдык топ, альтруизм, диагностика, көндүм.

Капсаламова Э.Д.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

kelyam@mail.ru

Көкүмбаева М.К.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СТУДЕНЧЕСКИХ ГРУППАХ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье четко определены межличностные отношения в группах студентов по специальности. Определяет особенности межличностных отношений

студентов в зависимости от специальности. Данная статья посвящена различным аспектам межличностных отношений студенческого возраста. Представлены результаты исследования особенностей межличностного взаимодействия студентов гуманитарных и технических специальностей. Рассмотрена динамика межличностных отношений в процессе обучения в вузе. Определены особенности взаимоотношений студентов, проживающих в общежитии. К студентам относятся люди, которые целенаправленно и систематически занимаются кропотливой академической работой, приобретая знания и профессиональные навыки. Как социальная группа для нее характерна профессиональная направленность, формирование устойчивого отношения к будущей профессии, что является результатом правильности выбора профессии, адекватности и полноты представления студента о выбранной профессии.

Ключевые слова: межличностные отношения, социальная группа, альтруизм, диагностика, навыки.

Kapsalamova E.D.

teacher

Kyrgyz state university named after I. Arbaev

Bishkek c.

kelyam@mail.ru

Kokumbaeva M.K.

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

INTERPERSONAL RELATIONS IN STUDENT GROUPS DEPENDING ON THE SPECIALIZATION OF EDUCATION

Annotation: This article clearly defines interpersonal relationships in groups of students by specialty. It determines the features of interpersonal relationships of students depending on the specialty. This article is devoted to various aspects of interpersonal relationships of student age. The results of the study of the features of interpersonal interaction of students of humanitarian and technical specialties are presented. The dynamics of interpersonal relationships in the process of studying at the university is considered. The features of the relationships of students living in a dormitory are determined. Students include people who are purposefully and systematically engaged in painstaking academic work, acquiring knowledge and professional skills. As a social group, it is characterized by a professional focus, the formation of a stable attitude to the future profession, which is the result of the correct choice of profession, the adequacy and completeness of the student's understanding of the chosen profession.

Keywords: interpersonal relationships, social group, altruism, diagnostics, skills.

КИРИШҮҮ

АКТУАЛДУУЛУГУ. Бул макала студенттик курактагы инсандардын аралык мамилелеринин ар кандай аспектилерине арналган. Гуманитардык жана техникалык адистиктердин студенттеринин ортосундагы инсандар аралык өз ара аракеттенүүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөөнүн натыйжалары берилген. ЖОЖдо окуу процессинде инсандар аралык мамилелердин динамикасы каралат. Жатаканада жашаган студенттердин өз ара

мамилелеринин өзгөчөлүктөрү аныкталды. Студенттик курак адамдын жашоосундагы өзгөчө мезгилди ээлейт, биринчи кезекте 18 жаштан 25 жашка чейинки курак жетилген курактардын башпапкы этапы болуп саналат. Студенттердин катарына максаттуу, системалуу түрдө билимди жана кесиптик көндүмдөрдү өздөшпүргөн, оор окуу ишпери менен алектенген адамдар кирет. Социалдык топ катары ал кесипкөйлүк багыты, келечектеги кесибине карата туруктуу мамиленин калыптанышы менен мүнөздөлөт, бул кесипти тандоонун тууралыгынын, студенттин тандаган кесип боюнча идеясынын адекваттуулугунун жана толуктугунун натыйжасы болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору темага байлашыштуу адабияттарды анализдөө, эксперимент, салыштыруу.

Изилдөөнүн объекти гуманитардык жана техникалык багыта окууган студенттер.

Изилдөөнүн предмети студенттердин инсан аралык мамилелери.

Изилдөөнүн максаты студенттердин тайпаларында адистигине жарай инсан аралык мамилелерди аныктоо.

Милдеттери:

1. Студенттердин инсан аралык мамилелерин адабий булактардан аныктоо.

2. Студенттердин инсан аралык мамилерин изилдеп сурамжылоо жүргүзүү.

Социалдык-психологиялык аспектиде студенттер калктын башка топторуна салыштырмалуу эң жогорку билим деңгээли, маданиятты эң активдүү керектөө жана когнитивдик мотивациянын жогорку деңгээли менен айырмаланат. Ошол эле учурда студенттер эң жогорку коомдук активдүүлүк жана интеллектуалдык жана социалдык жетилгендиктин жетишээрлик гармониялуу айкалышы менен мүнөздөлгөн социалдык жамаат болуп саналат. Ал спецификалык профессионалдык багыттагы маселелерди чечүүгө когнитивдик жана коммуникативдик ишмердүүлүктүн спецификалык багыты менен мүнөздөлөт. Адамдын жашоосундагы бул этап салыштырмалуу экономикалык өз алдынчалыктын калыптанышы, ата-энесинин үйүнөн алыстап, өз үй-бүлөсүн түзүү менен байланышкан. Студенттик жашоо инсандын, бүтүндөй инсандын калыптанышындагы борбордук мезгили болуп саналат, ал эми кызыкчылыктын ар түрдүүлүгүнүн көрүнүшү. Бардык студенттер үчүн жалпы иш-аракеттин түрү менен байланышкан - окуу имараттарында окуу аларды жатаканадагы жашоого көп баарлашуусуна алып келет, студенттик коллективдерде күнүмдүк байланышы. Мунун баары образдын жана жашоо образынын спецификалык өзгөчөлүктөрүн, рухий кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын, өзүнүн катышуусун жана студенттик жамаатка таандык экендигин түшүнүүгө алып келет [1].

Студенттик куракта адамдар менен баарлашууга, аларды таанууга муктаждык өзгөчө күчөйт. Башка адамдар менен баарлашпай туруп, өз ара түшүнүшпөстөн өзүн-өзү андап билүү, өзүн-өзү аныктоо жана өзүн-өзү ырастоо маселелерин натыйжалуу чечүү мүмкүн эмес [2, 48 б.]. Студент үчүн жашы сезимталдуулук, өзүн максималдуу түрдө көрсөтүүгө умтулуу, романтизм, социалдык мамлекеттин динамизминин жогорулашы, ошол эле учурда турмушук тажрыйбанын жетишсиздиги, кубулуштарды үстүртөн кабыл алуу, ыктоо менен мүнөздөлөт.

Студенттердин башка коомдук жамааттар менен активдүү өз ара аракеттенүүсүнө жана университетте окутуунун жана тарбиялоонун өзгөчөлүктөрүнөн улам, башка адамдар менен баарлашууга жана байланышка болгон муктаждыктын өсүшү менен мүнөздөлөт. Студенттер баарлашууда башкаларды гана эмес, өзүн да таанып, коомдук турмушун тажрыйбасына ээ

болушат. Коммуникацияга болгон муктаждык ар түрдүү байланышгарды орнотууга, жолдошпуктун, достуктун өнүгүшүнө өбөлгө түзөт, билим жана тажрыйба, пикир, маанай жана тажрыйба алмашууга түрткү берет. Жаш жигиттер менен өнөктөшгөрдүн бардык категорияларынын ортосундагы баарлашуунун мазмуну жана мүнөзү аларды турмуштун маанилүү чөйрөлөрүндөгү мамилелердин субъекттери катары калыптандыруу жана ишке ашыруу менен байланышкан маселелерди чечүү менен аныкталат. Байланыштын баалуулук-семантикалык доминанты балдар менен кыздардын сүйлөшүүсүнүн алдынкы темаларында кездешет: жеке ишгерди талкуулоо (өзүнүн жана алардын өнөктөшгөрү), адамдардын ортосундагы мамилелер, алардын өткөнү, келечекке болгон пландары, балдар менен кыздардын ортосундагы мамилелер, достор менен болгон мамиле, мугалимдер менен болгон мамиле, ата-эне менен болгон мамиле, өзүнүн өнүгүүнүсү – физикалык, интеллектуалдык жактан [4, 8 б.].

И.Е.Стрелкова студенттик куракта достук баарлашуунун зарыл критерийлери бири-бирин терең түшүнүү, симпатия жана активдүү эмпатия экендигин баса белгилейт [5, 784 б.]. Акыркы курстагы студенттердин жалпысынан топ куру мааниси төмөндөйт, диаддык байланышка артыкчылык берилет [6, 272 б.]. Биринчи курс студенттик жамааттык жашоонун формалары менен абитуриентти коллективге киргизүү маселесин чечет. Окуучулардын жүрүм-туруму жогорку деңгээлдеги шайкештик менен мүнөздөлөт; Жаңы келгендерге өз ролдоруна дифференцияланган мамиле жок. Экинчи жыл студенттер үчүн эң кызуу билим алуу мезгили. Окуунун жана тарбиялоонун бардык формалары экинчи курстун студенттеринин турмушуна интенсивдуу киргизилет. Окуучулар жалпы билим алышат, алардын маданий кеңири суроо-талаптары жана муктаждыктары калыптанат. Үчүнчү курс студенттердин кесиптик кызыкчылыктарын андан ары өнүктүрүүнүн жана тереңдетүүнүн чагылышы катары илимий ишке болгон кызыгууну күчөтүү, адистештирүүнүн башталышы болуп саналат. Адистештирүүгө болгон шашылыш муктаждык көбүнчө инсандын ар түрдүү кызыкчылыктарынын чөйрөсүнүн тарышына алып келет. Мындан ары ЖОЖдо инсанды өнүктүрүүнүн формалары негизги шартта адистик фактору менен аныкталат. Төртүнчү курс университетти жакында бүтүрүүнүн перспективасы — келечектеги иштин түрү так практикалык көрсөтмөлөрдү түзөт. Каржылык жана үй-бүлөлүк абалга, иштеген жерине ж.б. барган сайын актуалдуу жаңы баалуулуктар пайда болот. Студенттер университет турмушунун коллективдүү формаларынан бара-бара алыстап кетишет [7, 174 б.]. Студенттердин инсандар аралык мамилелеринин калыптанышы идеялык позиция, окуудагы ийгиликтер, коомдук активдүүлүк, жалпы көз караштар жана кызыкчылыктар сыяктуу факторлор менен байланышкан [8, 92 б.].

Инсан аралык мамиле деп биз биргелешкен иш-чаралардын мазмуну жана уюштуруусу жана адамдардын баарлашуусу негизделген баалуулуктар менен аныкталуучу топтун мүчөлөрүнүн бири-бирине карата мамилелеринин, багыттарынын жана күтүүлөрүнүн тутумун түшүнөбүз [8, 92 б.]. Адамдардын ортосундагы инсандар аралык мамилелер - бул алардын иш жүзүндөгү өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжасында пайда болгон жана ага катышкан инсандардын ар кандай эмоционалдык жана башка тажрыйбалары менен коштолгон субъективдүү байланыштар деп эсептейбиз. Алар адамдардын түздөн-түз өз ара аракеттенүүсүнүн жана биргелешкен ишмердүүлүгүнүн процессинде, алардын прогрессине жана натыйжаларына таасир тийгизүү процессинде гана түзүлбөстөн, эмгекке, башка инсандарга, өзүнө болгон жеке мамилеси аркылуу да калыптанат. Инсандар аралык

мамилелер баалуулуктардын, эмоционалдык тажрыйбалардын жана конкреттүү жүрүм-турумдун көрүнүшү аркылуу ишке ашат. Баалоочу компонент адам башка адамдар менен болгон мамиледе эмнени жактырат же эмнеге жакпай турганын аныктоону камтыйт. Эмоционалдык тажрыйба өнөктөшпөрдүн кандайдыр бир психикалык абалын пайда кылат. Жана алардын жүрүм-туруму кызматташтыкты улантуунун же токтотуунун мындан аркы перспективаларын чагылдырат же аныктайт. Инсандар аралык мамилелер жана коммуникация аркылуу инсан кыйыр түрдө коомдук мамилелердин системасына кирет. Мамилелер көп сандагы адамдардын өз ара аракеттенүүсүнүн шарттарында өнүгүп, уланат. Байланыш үчүн өнөктөшпөрдү тандоо жана кандайдыр бир иш-аракеттерди жүргүзүү татаал процесс жана өз ара аракеттенген адамдардын топторундагы жалпы атмосферадан да, алардын психологиялык өзгөчөлүктөрүнөн да көз каранды. ЖОЖдо жаш адисти даярдоонун ийгилиги бир катар шарттарга, анын ичинде студенттердин ортосундагы мамилелердин мүнөзүнө байланыштуу экендиги жөнүндө далилдер бар. Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээли инсандар аралык мамилелердин өнүгүү деңгээлине түз пропорционалдуу болот деп эсептейт.

Ар кандай адистиктеги студенттердин ортосундагы инсандар аралык мамилелердин өзгөчөлүктөрүн изилдөө үчүн биз Т.Лиринин инсандар аралык мамилелерди диагностикалоо ыкмасын колдондук. Бул ыкманы колдонуу менен өзүн-өзү сыйлоодо адамдарга болгон мамиленин басымдуу түрү ачылат. Адамдар аралык мамилелерди изилдөөдө көбүнчө эки фактор аныкталат: үстөмдүк-баш ийүү жана достук-агрессия. Дал ушул факторлор инсандар аралык кабыл алуу процесстеринде адамдын жалпы таасирин аныктайт. Гуманитардык жана техникалык адистиктердин студенттеринин ортосундагы инсандар аралык мамилелердин түрлөрүн салыштырып көрдүк. Техникалык адистиктердин студенттеринин бул түрлөрү боюнча көрсөткүчтөрү жогору экени белгилүү болду башкаларга карата авторитардык, өзүмчүл, агрессивдүү, шектүү мамиле. Гуманитардык адистиктердин студенттери башкаларга багынуучу, көз каранды, достук жана альтруисттик мамиленин түрлөрү боюнча жогорку баллга ээ. Гуманитардык илимдер көбүрөөк достук мамиледе, ал эми техниктер үстөмдүк кылат. Гуманитардык студенттер кабыл алууга жана коомдук жактырууга багытталган, кызматташууга ыкташат жана көйгөйлөрдү чечүүдө жана конфликттик кырдаалдарда компромисске барууга умтулушат. Алар башкаларга жардам берүүгө, боорукердикке, боорукердикке, мамилелерде жылуу жана достукка умтулушат. Гуманитардык адамдар башкалардын ой-пикирин жана көп-кеңешин угууга көбүрөөк ыкташат.

Техникалык адистик студенттер өздөрүнүн пикирлерине таянышат жана авторитети, көз карандысыздыгы жана кыраакылыгы менен айырмаланат. Алар үстөмдүк кылуучу, өжөр, башкаларга катуураак мамиле кылышат жана агрессивдүү болушат экен. Мындан тышкары, техниктер башка адамдарга карата сын жана шектенүү менен мамиле кылышат. Гуманитардык адистер үчүн коммуникация көндүмдөрү өзгөчө маанилүү, алар адамдар менен көбүрөөк баарлашышат. Техникалык адистер нерселердин объективдүү жана конкреттүү дүйнөсүнө салыштырмалуу көбүрөөк көңүл бурушса да, алардын адамдар менен баарлашуу жөндөмдүүлүгү жетишээрлик деңгээлде өнүккөн эмес. Гуманитардык илимдердеги адамдар адатта когнитивдик кызыкчылыктардын кеңдиги, эрудиция, тилди жакшы билүү, бай лексика, аны туура колдоно билүү, конкреттүү жана абстракттуу түшүнүктөрдү туура байланыштыруу, жалпысынан абстракттуу ой жүгүртүүсү өтө өнүккөн

экендиги жөнүндө далилдер бар. . Техникалык адистиктердин студенттери өз алдынча ой жүгүртүүсү, мейкиндик жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн жогорку деңгээли жана вербалдык эмес интеллект менен айырмаланат.

Психология факультетинин студенттеринин мисалында биз биринчи курстан төртүнчү курска чейин студенттердин ортосундагы инсандар аралык мамилелердин динамикасын изилдедик. Натыйжалар университетте окуу учурунда психология студенттеринин ортосундагы инсандар аралык мамилелердин динамикасы мамилелердин үстөмдүктөн достукка өтүүсүнө туура келерин көрсөттү. Албетте, алынган маалыматтар келечектеги кесиптин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен каралышы керек. Биринчи жылы студенттер университетке ыңгайлашкандыктан авторитардык мамилелер үстөмдүк кылат. Экинчи курска чейин студенттердин ортосунда достук мамиле түзүлөт. Үчүнчү курста авторитаризм кайрадан маанилүү орунду ээлейт, бул, кыязы, психология факультетинде окуунун өзгөчөлүгүнө байланыштуу, бул инсандар аралык мамилелерге таасирин тийгизет. Төртүнчү курста бул фактор үстөмдүк кылбайт, диплом алуу, келечекти камсыздоо, профессионалдык ийгиликке жетишүү, өзүн өзү өнүктүрүүгө умтулуу; Инсандар аралык мамилелердин агрессивдүүлүгү биринчи жана үчүнчү жылы эң айкын көрүнүп турат, ал эми төртүнчү жылы бул фактор кыйла төмөндөйт, бул өзүн-өзү аңдоо жана жүрүм-турумун контролдоо, өзүн өзү башкара билүү жөндөмдүүлүгү, адекваттуу байланыштар менен түшүндүрүлөт.

Инсандар аралык мамилелерде баш ийүү жана көз карандылык биринчи жылдан төртүнчү жылга чейин көрсөткүчтөрдүн өсүү тенденциясына ээ, бул өзүнө жана башкалардын таасирине баа берүүнүн өзгөргөндүгүн көрсөтүп турат. Альтруизм фактору үчүнчү жана төртүнчү жылдары көбүрөөк байкалат. Биз муну боорукердик, боорукердик, камкордук жана башкаларды шыктандыруу жана ынандыруу жөндөмдүүлүгү менен чагылдырылган студенттерге болгон мамиле менен байланыштырабыз. Инсандар аралык өз ара аракеттенүүдө үстөмдүк кылуу фактору боюнча көрсөткүчтөр биринчи, үчүнчү жана төртүнчү жылдары эң айкын көрүнүп турат. Студенттер үчүн эң кыйыны – университеттин биринчи жылы. Бул студенттин болгон идеяларынын жана адаттарынын түп-тамырынан бери өзгөрүшү, анын жүрүм-турумун жана ишмердүүлүгүн өзгөртүү жана кайра куруу, жаңы шарттарга "кирүү" зарылчылыгы менен байланышкан. Университетти таштап кетүүнүн эң көп көрсөткүчү ушул мезгилге туура келет. Студент али реалдуу маселелерди чечүүгө катыша элек болгондуктан, анын негизги жана кыйла маңыздуу максаты – билим берүү ишмердигинин ыкмаларын жана ыкмаларын өздөштүрүү, зарыл фундаменталдык билимдер системасына ээ болуу, студенттин социалдык абалын өздөштүрүү. Студенттин ийгиликтүү иш-аракетинин зарыл шарты - университетте окуунун жаңы өзгөчөлүктөрүн өздөштүрүү, ички дискомфорт сезимин жок кылуу жана айлана-чөйрө менен конфликтке жол бербөө. Башпапкы курстарда студенттердин коллективи түзүлөт, акыл-эс ишмердүүлүгүн рационалдуу уюштуруунун көндүмдөрү жана көндүмдөрү калыптанат, эмгектин, эс алуунун жана жашоонун оптималдуу режими түзүлөт, профессионалдык мааниге ээ студенттердин өзүн-өзү тарбиялоо жана өзүн-өзү тарбиялоо боюнча ишпердин системасы түзүлөт. сапаттары белгиленет. Үчүнчү жылы адистештирүү башталат, бул көп учурда адамдын ар тараптуу кызыкчылыктарынын чөйрөсүнүн тарышына алып келет. Учунчу жылдын акырына карата профессионалдык өз тагдырын өзү чечүү маселеси көбүнчө чечилет. Төртүнчү курста үстөмдүк кылуунун көрсөткүчтөрү психологиялык факультеттин өзгөчөлүктөрү менен

байланышкан: бир жагынан психологиянын студенти биргелешкен позицияны ээлеши керек болсо, экинчи жагынан ал өзүнүн мейкиндигин түзүүгө, калыптандырууга багытталган. Достуктун жогорку темптери экинчи жана төртүнчү жылдарда байкалат. Экинчи жылы социалдык-психологиялык адаптация процесси калыптанып, инсан топко, аны менен болгон мамилесине ыңгайлашып, өзүнчө жүрүм-турум стили калыптанган. Төртүнчү курстун студенттеринин келечектеги иш орду актуалдуу болуп, милдет сезими жогорулайт. Студенттер мындан ары окуудан же өзүн-өзү ырастоодон ийгиликке жетүүнүн кереги жок; Мунун негизги белгилери - бул тандалган адистик боюнча жигердүү өз алдынча ишмердүүлүккө маңыздуу, бекем даярдыгы, аны дайыма өркүндөтүүгө умтулуу.

ИЗИЛДӨӨНҮН НАТЫЙЖАСЫ

Студенттик жатаканада ар кандай мезгилдерде жашаган студенттердин инсандар аралык мамилелеринин динамикасын да изилдеп көрдүк. Биздин изилдөөнүн жүрүшүндө жана андан аркы маалыматтарды талдоодо төмөнкү түрлөр боюнча олуттуу статистикалык айырмачылыктар алынды башкаларга болгон мамилеси: авторитардык, көз каранды, үстөмдүк, баш ийүү, достук. Студенттик жатаканада биринчи курста жашаган студенттер үчүн инсандар аралык мамилелердин эң типтүү түрү – баш ийүү. Инсандар аралык мамилелердин бул түрүнө ээ болгон адамдар уялчаак, жумшак, алсыз эрк, пассивдүү, өзүнө ишенбөөчүлүк менен, күчтүүрөөк бирөөдөн колдоо табуу каалоосу же кырдаалды эске албастан, күчтүүрөөк өз ара аракеттенүү өнөктөшүнө берилүү тенденциясы менен айырмаланат. өжөрлүктүн жана өжөрлүктүн, уюшкандыкта, ийгиликсиздикке жол бербөө үчүн байкаларлык үстөмдүк мотивациясы, ошондой эле кеңири байланыштар жана социалдык ролдор. Жатаканада биринчи курста жашаган студенттер да жогорку деңгээлдеги шектенүүнү көрсөтүшөт, бул жогорку кооптонуу, адилеттүүлүк сезиминин жогорулаганын жана алардын туура экенине ишенимди айкалыштырат. Андай адамдар бетме-бет келгенде жана сындаганда оңой эле тутануучу кастык сезимге, билдирүүлөр менен иш-аракеттерге кооптонуу жана түз, сезимталдыкты жогорулатат. Ошол эле учурда, көз карандылык жана альтруизм боюнча олуттуу жыйынтыктар конформдык мамилелердин, башкалар менен байланышга конгруенциянын, башкалардын пикирине ийилчээктиктин жана компромисске тенденциянын бар экендигин көрсөтүп турат. Ошентип, жогоруда айтылгандардын бардыгы студенттик жатаканада биринчи курста жашаган студенттердин ортосунда инсандар аралык мамилелердин карама-каршылыктуу түрлөрү бар деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, бул жашоонун ийгилигине жана айланасындагы адамдар менен өз ара аракеттенүүгө таасир этет жана социалдык-психологиялык мамилелердин кыйынчылыктарын көрсөтөт. жашгардын бул жашоо шарттарына көнүү. Студенттик жатаканада үчүнчү жыл жашаган студенттер эмоционалдуулук, агрессивдүүлүктүн төмөн деңгээли, курчап турган чөйрөнүн таасирине жооп кайтаруучулуктун жогорулашы, топтун пикирлерине катышуу каалоосу, кырдаалдын катышуучулары бир нерсеге жеткенде кызматташуу сыяктуу индивидуалдык өзгөчөлүктөрү менен мүнөздөлөт. эки тараптын кызыкчылыктарын канааттандырган альтернатива. Бул адамдар башкалар менен жалпылыкты табууга умтулушат, кабылдашат жана башкаларга достук мамиле кылуу зарылдыгын сезишет. Ошол эле учурда, «үстөмдүк» шкаласынын олуттуу көрсөткүчтөрү эң абройлуу адамдардын көз алдында таанылуу үчүн атаандаштык сезимин, өзүнүн активдүү позициясын алууга жана бекемдөөгө, өз пикирин коргоо менен өзүнүн кызыкчылыктарын канааттандырууга умтулуусун көрсөтөт. жогорку изденуу активдуулугунун процессинде жана кеңири кызыкчылыктын жана жеке

энтузиазмдын негизинде калыптанган. Студенттик жатаканада төрт жыл жашаган студенттерге оптимизм, жогорку активдүүлүк, айкын жетишкендик мотивациясы, айлана-чөйрөгө жигердүү таасир этүүдө үстөмдүк кылуу тенденциясы, умтулуу деңгээлинин жогорулашы, чечимдерди кабыл алууда жеңилдик жана тездик менен мүнөздөлөт. Өз пикири - бул адамдар аралык мамилелердин авторитардык түрү менен көрсөтүлөт. Бул адамдар башкалар менен жалпылык табууга умтулушат.

КОРУТУНДУ

Ошентип, биз инсандар аралык мамилени карап чыктык. Студенттик мамилелер үч түрдүү факторго жараша болот: гуманитардык же техникалык адистик, ар кандай курстарда окуу, ар кандай убакыт аралыгында жатаканада жашоо. Бул факторлордун баары студенттик куракта инсандар аралык мамилелерге шексиз таасирин тийгизет. Инсандар аралык мамилелердин түзүлүшүнүн, калыптанышынын жана өзгөрүшүнүн динамикалык процесстери студенттин инсандыгына, анын билим берүү ишмердигинин ийгилигине жана кесиптик өнүгүүсүнө, анын жүрүм-турумуна күчтүү таасир этет. Студенттин чөйрөдөгү жагымдуу абалы анын инсандыгынын нормалдуу өнүгүшүнө шарт түз

Колдонмо 1

Лиринин инсандар аралык мамилелерди диагностикалоо ыкмасы

Колдонмоо

"Сизге адамдын кулк-мүнөзү, анын айланасындагы адамдар менен болгон мамилеси боюнча баа берилет. Ар бир өкүмдү кунт коюп окуп чыгыңыз жана ал сиздин өзүңүздүн оюңузга туура келеби же жокпу, баалаңыз.

Жооп бланкасында өзүңүздүн оюңузга туура келген аныктамалардын номерлерине каршы "+" белгисин, ал эми өзүңүздүн оюңузга туура келбеген билдирүүлөрдүн номерлерине каршы "-" белгисин коюңуз. Чынчыл болууга аракет кыл. Эгер толук ишенбесеңиз, "+" белгисин койбоңуз.

Чыныгы "мениңди" баалагандан кийин, бардык ой-пикирлерди кайра окуп чыгып, сиздин оюңузча, идеалдуу түрдө кандай болушу керектиги жөнүндө сиздин идеяңызга дал келгендерди белгилеңиз."

Эгерде башка бирөөнүн инсандыгын баалоо зарыл болсо, анда кошумча көрсөтмөлөр берилет: «Биринчи эки варианттагыдай эле, өзүңүздүн начальнигиңиздин (кесиптешиңиз, кол алдындагы: 1. «Менин шефим, ал чындап эле "; 2. "Менин идеалдуу жетекчисим").

Методология респондентке тизмеде (алфавиттик же туш келди тартипте) же өзүнчө карточкаларда көрсөтүлүшү мүмкүн. Ал өзүнүн идеясына туура келген, башка адамга же анын идеалына тиешелүү сөздөрдү көрсөтүүнү суранат.

Натыйжаларды иштеп чыгуу

Маалыматтарды иштеп чыгуунун биринчи этабында анкетанын ачкычын колдонуу менен ар бир октант үчүн баллдар эсептелет.

Ачкыч

Авторитардык: 1 – 4, 33 – 36, 65 – 68, 97 – 100.

Өзүмчүл: 5 – 8, 37 – 40, 69 – 72, 101 – 104.

Агрессивдүү: 9 – 12, 41 – 44, 73 – 76, 105 – 108.

Шектүү: 13 – 16, 45 – 48, 77 – 80, 109 – 112.

Кол алдындагылар: 17 – 20, 49 – 52, 81 – 84, 113 – 116.

Көз каранды: 21 – 24, 53 – 56, 85 – 88, 117 – 120.

Достук: 25 – 28, 57 – 60, 89 – 92, 121 – 124.

Альтруисттик: 29 – 32, 61 – 64, 93 – 96, 125 – 128.

Экинчи этапта алынган упайлар диаграммага которулат, мында тегеректин борборуна чейинки аралык берилген октант үчүн чекиттердин санына туура келет (минималдуу маани - 0, максимум - 16). Мындай векторлордун учтары туташып, бул адамдын инсандыгы жөнүндө ойду чагылдырган профилди түзөт. Белгиленген мейкиндик көлөкөлүү. Ар бир көрсөтүү үчүн өзүнчө диаграмма түзүлөт, ал боюнча ал ар бир октанттын мүнөздөмөлөрүнүн катаалдыгы менен мүнөздөлөт.

Психограмма

Үчүнчү этапта формулаларды колдонуу менен индикаторлор "Үстөмдүк" жана "Достук" эки негизги параметр боюнча аныкталат:

Үстөмдүк = $(I - V) + 0,7 \times (VIII + II - IV - VI)$

Достук = $(VII - III) + 0,7 \times (VIII - II - IV + VI)$

Ошентип, 16 инсандар аралык өзгөрмөлөр үчүн баллдык система белгиленген параметрлер боюнча субъекттин презентациясын мүнөздөгөн эки санариптик индекске айланат.

Натыйжада, жеке профиль талданат - башкаларга болгон мамиленин түрлөрү аныкталат.

Жыйынтыктарды интерпретациялоо

Баалоо ар бир бааланган адам үчүн өзүнчө жүргүзүлөт. Белгилүү бир адам менен болгон мамиленин бузулушунун көрсөткүчү - бул адамдын ал жөнүндө ойлору менен анын байланыш өнөктөшү катары каалаган образынын ортосундагы айырма.

максималдуу деңгээл упайы 16 упай болуп саналат, бирок ал мамиле билдирүү төрт даражасына бөлүнөт:

-4 балл – төмөн: адаптациялуу жүрүм-турум

5-8 балл – орточо:

9-12 балл – жогорку: экстремалдуу жүрүм-турум

13-16 балл - экстремалдуу: жүрүм-туруму патологияга чейин

"Үстөмдүк" формуласын колдонуу менен алынган натыйжанын оң мааниси адамдын баарлашууда лидерликке, үстөмдүк кылууга болгон каалоосун көрсөтөт. Терс маани баш ийүүгө, жоопкерчиликтен баш тартууга жана лидерлик позицияга тенденцияны көрсөтөт.

"Достук" формуласы боюнча оң натыйжа - бул инсандын башкалар менен достук мамилелерди жана кызматташууну орнотуу каалоосунун көрсөткүчү. Терс жыйынтык кызматташууга жана ийгиликтүү биргелешкен иш-аракеттерге тоскоол болгон агрессивдүү-атаандаштык позициясынын көрүнүшүн көрсөтөт. Сандык натыйжалар бул мүнөздөмөлөрдүн чагылдыруу даражасынын көрсөткүчтөрү болуп саналат.

Профильдеги эң көлөкөлүү октанттар берилген инсандын инсандар аралык мамилелеринин басымдуу стилине туура келет. 8 баллдан ашпаган мүнөздөмөлөр гармониялуу инсандарга мүнөздүү. 8 баллдан ашкан көрсөткүчтөр бул октант тарабынан ачылган касиеттердин акцентуациясын көрсөтөт. 14-16 денгээлге жеткен упайлар социалдык адаптациядагы кыйынчылыктарды көрсөтөт. Бардык октанттардын төмөн упайлары (0-3 упай) предметтин сырдуулугунун жана ачык эместигинин натыйжасы болушу мүмкүн. Эгерде психограммада 4 баллдан жогору көлөкө түшүрүлгөн октанттар жок болсо, анда маалыматтар алардын ишенимдүүлүгү боюнча күмөндүү: диагностикалык кырдаал ачык айтууга шарт түзбөйт.

Инсандар аралык мамилелердин алгачкы төрт түрү (октант 1-4) лидерликке жана үстөмдүк кылууга тенденция, көз карандысыз пикир жана конфликтте өз көз карашын

коргоого даяр болуу менен мүнөздөлөт. Калган төрт октант (5-8) конформисттик мамилелердин басымдуу экендигин, өзүнө ишенбөөчүлүктү, башкалардын пикирине ийилчээкти жана компромисске баруу тенденциясын чагылдырат.

Жалпысынан алганда, маалыматтарды чечмелөөдө кээ бир көрсөткүчтөрдүн башкаларга караганда басымдуулугу жана азыраак даражада абсолюттук маанилер жетекчиликке алынышы керек. Адатта, иш жүзүндө жана идеалдуу "мендин" ортосунда олуттуу айырмачылыктар жок. Орточо карама-каршылык өзүн-өзү өркүндөтүүнүн зарыл шарты катары каралышы мүмкүн.

Өзүнө болгон нааразычылык көбүнчө өзүн төмөн баалаган (5,6,7 октант), ошондой эле узакка созулган конфликттик кырдаалдагы (4 октант) адамдарда байкалат. Ошол эле учурда 1 жана 5 октанттарынын басымдуулук кылуусу азаптуу текебердик, авторитаризм, 4 жана 8 көйгөйү бар адамдарга мүнөздүү - топ тарабынан таанылуу каалоосу менен кастыктын ортосундагы конфликт, б.а. басылган кастык көйгөйү, 3 жана 7 – өзүн-өзү ырастоо жана таандык болуу мотивдеринин күрөшү, 2 жана 6 – ички каршылыкка карабай баш ийүүгө мажбурлаган оор расмий же башка кырдаалда пайда болгон көз карандысыздык-баш ийүү маселеси.

Үстөмдүк кылуучу, агрессивдүү жана көз карандысыз жүрүм-турум сапаттарын көрсөткөн адамдар өздөрүнүн мүнөзүнө жана инсандар аралык мамилелерине канааттанбагандыкты азыраак көрсөтүшөт, бирок алар чөйрө менен инсандар аралык өз ара аракеттенүү стилин жакшыртуу тенденциясын көрсөтүшү мүмкүн. Ошол эле учурда тигил же бул октанттын көрсөткүчтөрүнүн жогорулашы инсандын өзүн-өзү өркүндөтүү максатында өз алдынча кандай багытка өтүшүн, орун алган көйгөйлөрдү билүү деңгээлин, инсандык ресурстардын жеткиликтүүлүгүн аныктайт.

Инсандар аралык мамилелердин түрлөрү

I. Авторитардык

13 - 16 – диктатордук, үстөмдүк кылуучу, деспоттук мүнөздөгү, топтун бардык түрлөрүн жетектеген күчтүү инсандын түрү. Ар кимге насаат айтып, үйрөтөт, бардык нерседе өз пикирине таянууга умтулат, башкалардын кеңешин кабыл алганды билбейт. Айланасындагылар бул бийликти байкашат, бирок моюнга алышат.

9 - 12 – үстөмдүк кылуучу, энергиялуу, компетенттүү, авторитеттүү лидер, бизнесте ийгиликтүү, кеңеш бергенди жакшы көрөт, сый-урматты талап кылат. 0-8 – өзүнө ишенген адам, бирок сөзсүз эле лидер эмес, өжөр жана өжөр.

II. Өзүмчүл

13 - 16 – баарынан жогору болууга умтулат, бирок ошол эле учурда ар кимден алыс, нарциссист, эсептегич, көз карандысыз, өзүмчүл. Кыйынчылыктарды айланасындагыларга оодарат, өзү аларга бир аз четтеп мамиле кылат, мактанчаак, өзүнө ыраазы, текебер.

0 - 12 – эгоисттик сапаттар, өзүн-өзү багыттоо, атаандашууга тенденция.

III. Агрессивдүү

13 - 16 – башкаларга карата катаал жана кастык, катаал, катаал, агрессивдүүлүк антисоциалдык жүрүм-турумга чейин жетиши мүмкүн.

9 - 12 – талап кылуучу, түз, ачык-айрым, башкаларга баа берүүдө катаал жана катаал, элдешпес, бардык нерсеге башкаларды күнөөлөгөнгө жакын, шылдыңчыл, ирониялуу, кыжырдануучу.

0 - 8 – өжөр, өжөр, өжөр жана энергиялуу.

IV. Шектүү

13 - 16 - душмандык жана жаман дүйнөгө карата бөтөн, шектүү, сезимтал, бардык нерседен шектенүүгө жакын, кекчил, ар кимге нааразы, баарына нааразы (шизоиддик мүнөздөгү тип).

9 - 12 – сынчыл, коммуникациялык эмес, өзүнө ишенбөөчүлүктөн, шектенүүдөн жана жаман мамиледен коркуудан улам инсандар аралык байланышта кыйынчылыктарды башынан өткөрөт, жабык, скептик, адамдардан көңүлү калган, тымызын, вербалдык агрессияда өзүнүн негативдүүлүгүн көрсөтөт.

0 - 8 – бардык социалдык кубулуштарга жана курчап турган адамдарга карата сын.

V. Багынучу

13 - 16 – моюн сунуучу, өзүн кемсинтүүгө жакын, эрки алсыз, ар кимге жана бардык нерсеге берилип кетүүгө жакын, ар дайым өзүн акыркы орунга коюп, өзүн айыптайт, өзүн күнөөлүү деп эсептейт, пассивдүү, күчтүүрөөк бирөөдөн колдоо издейт. .

9 - 12 – уялчаак, жоош, оңой эле ыңгайсыз, кырдаалды эске албай, күчтүүрөөк адамга баш ийүүгө жакын.

0 - 8 – жупуну, тартынчаак, тил алчаак, эмоционалдуу токтоо, баш ийүүгө жөндөмдүү, өз оюна ээ эмес, тил алчаак жана өз милдеттерин чынчылдык менен аткарат.

VI. Көз каранды

13 - 16 – өзүнө катуу ишенбейт, кандайдыр бир себептерден коркуу, тынчсыздануу, тынчсыздануу бар, ошондуктан ал башкаларга, башкалардын пикирлерине көз каранды. 9-12 – тил алчаак, корккон, алсыз, каршылык көрсөтүүнү билбейт, башкалардын дайыма туура экенине чын жүрөктөн ишенет.

0 - 8 – конформист, жумшак, жардам жана кеңеш күтөт, ишенет, башкаларга суктанууга жакын, сылык.

VII. достук

9 - 16 – бардыгына жылуу-жумшак жана ыңгайлуу, кабыл алууга жана коомдук жактырууга багытталган, ар бир адамдын талабын канааттандырууга умтулат, кырдаалды эсепке албастан бардыгына «жакшы болууга» умтулат, микрогруппалардын максаттарына умтулат, репрессия механизмдерин иштеп чыгат. жана басуу, эмоционалдык туруксуз (истерикалык мүнөздөгү түрү).

0 - 8 – кызматташууга, кызматташууга жакын, көйгөйлөрдү чечүүдө жана конфликттик кырдаалдарда ийкемдүү жана компромисстүү, башкалардын пикири менен макул болууга умтулат, аң-сезимдүү конформист, конвенцияларды, эрежелерди жана адамдар менен болгон мамиледе «жакшы адеп» принциптерин сактайт, топтун максаттарына жетүү үчүн демилгелүү энтузиаст, жардам берүүгө умтулат, көңүл борборунда сезип, таанылууга жана сүйүүгө ээ болууга умтулат, мамилечил, мамиледе жылуу жана достук көрсөтөт.

VIII. Альтруисттик

9 - 16 – өтө жоопкерчиликтүү, ар дайым өз кызыкчылыгын курмандыкка чалууга умтулат, ар кимге жардам берүүгө жана боорукер болууга умтулат, анын жардамында обсессивдүү жана башкаларга өтө активдүү, башкалар үчүн жоопкерчиликти өзүнө алат (мүнөзүн жашырган сырткы «маска» гана болушу мүмкүн карама-каршы түрү).

0 - 8 – адамдарга жоопкерчиликтүү, назик, жумшак, боорукер, адамдарга боорукердик, боорукердик, камкордук, боорукердик менен эмоционалдуу мамиле кылат, башкалардын көңүлүн көтөргөндү жана ынандырганды билет, жан аябас жана жоопкер.

Инсандар аралык мамилелердин биринчи төрт түрү - 1, 2, 3 жана 4 - ылайык келбеген тенденциялардын басымдуулук кылуусу жана дисъюнктивдик (конфликттик) көрүнүшгөргө тенденция (3, 4), пикирдин көбүрөөк көз карандысыздыгы, өз оюн коргоодо туруктуулугу менен мүнөздөлөт. өз көз карашы, лидерликке жана үстөмдүккө болгон тенденция (1, 2).

Калган төрт октант – 5, 6, 7, 8 – карама-каршы картинаны көрсөтөт: конформдык мамилелердин басымдуулук кылуусу, башкалар менен болгон байланыштагы контруенция (7, 8), өзүнө ишенбөөчүлүк, башкалардын пикирине ийилчээктик, компромисске баруу тенденциясы. (5, 6).

АДАБИЯТТАР

1. Пугачев В.П. Тесттер, бизнес оюндары, кадрларды башкаруу боюнча тренинг. М., 2003. Практикалык психологдун иш китеби. – М., 2002.
2. Диагностика межличностных отношений: модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т.Лири: методическое руководство / [Л.Н. Собчик](#). – Москва: Московский кадровый центр ГУ по труду и социальным вопросам Мосгорисполкома, 1990. – 48 с.
3. Инсандар аралык мамилелердин диагностикасы. Т.Лиринин инсандар аралык диагностикасынын өзгөртүлгөн версиясы. Method.Guide. М., 1990.
4. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. Философия (энциклопедиялык окуу куралы). – Бишкек: 2004, ISBN 9967-14-020-8
5. “Кыргызстан” улуттук энциклопедиясы: 3-том. Башкы редактору Асанов Ү. А. К 97. – Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2011. – 784 бет, илл. ISBN 978 9967-14-074 -5.
6. Хозиев В. Б. Практикум по общей психологии Учеб. пособие: Рекомендовано УМО 5–е изд. / В. Б. Хозиев. – М. : «Академия», 2014. – 272 с.
7. Базаркина И. Н. Психология личности / И. Н. Базаркина [и др.]. – М.: «Человек», 2014. – 174 с.
8. Краснопахтова Л. И. К78 Личность и межличностные отношения в группах и коллективах: учебное пособие/ Л. И. Краснопахтова. – Краснодар: КубГАУ, 2015. – 92 с.

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Кайыпова К.Ө.